

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทเทวนิยมคือ ปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลกและการมีอยู่ของพระเจ้า สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยอาศัยหลักของเหตุผล และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นที่ไปตามกำลังแห่งเหตุ มิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกหรือการดลบันดาลของพระเจ้าแต่อย่างใด

ในพุทธประวัติเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ คำสอนของลัทธิพราหมณ์มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก พราหมณ์แบ่งคนออกเป็น 4 วรรณะ วรรณะต่ำที่สุดคือวรรณะศูทร คนที่เกิดในวรรณะศูทรจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนชั่ว เพราะเชื่อกันว่าเป็นการลงโทษของพระเจ้า คำสอนของลัทธิพราหมณ์จึงเป็นไปในลักษณะที่ว่า คนเราจะดีหรือชั่วอยู่ที่การเกิด (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2538, หน้า 29) เจ้าชายสิทธัตถะทรงคัดค้านต่อคำสอนนี้ และเมื่อตรัสรู้แล้ว จึงทรงสอนเรื่องกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะโดยทรงแบ่งคนตามการกระทำหรือกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

เราเรียกคนที่ไม่มียกเลศค้ำใจ ไม่มีความดีมั่นว่าเป็นพราหมณ์...

คนมิใช่เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม

ไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นชวานาก็เพราะกรรม เป็นคิลปิน พ่อค้า คนรับใช้ โจร ทหาร ปุโรหิต และแม้แต่เป็นพระราชาก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็น ปฏิจสุมูปบาท ฉลาดในกรรมและวิบาก หมู่ประชาชนย่อมเป็นไปเพราะกรรม (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 462)

จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ทำให้คนเราแตกต่างกันนั้นเป็นเพราะกรรม กรรมในความหมายของพระพุทธเจ้าคือการกระทำทั้งดีและชั่ว บุคคลที่กระทำความดีไว้ต้องเป็นผู้รับผลของการกระทำนั้นด้วยตนเอง แต่ในปัจจุบันคนส่วนใหญ่เข้าใจว่ากรรมคือผลของการกระทำชั่วเพียงอย่างเดียว อีกทั้งไม่สามารถแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ นับว่าความหมายของกรรมได้คลาดเคลื่อนไปจากความหมายที่แท้จริงเป็นอย่างมาก

ความหมายของกรรม

ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 กรรม หมายถึง (1) การกระทำ, การงาน, กิจ, เช่น พลิกกรรม, ต่างกรรมต่างวาระ, เป็นการดีก็ได้ชั่วก็ได้ เช่น กุศลกรรม อกุศลกรรม (2) การกระทำที่ส่งผลร้ายมายังปัจจุบัน หรือซึ่งจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต เช่น บัดนี้กรรมตามทันแล้ว ระวังกรรมจะตามทันนะ (3) บาป, เคาระห์, เช่น คนมีกรรม (4) ความตาย ในคำว่าถึงแก่กรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 15)

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของกรรมไว้ดังนี้คือ กรรม การกระทำ หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความจงใจหรือตั้งใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ขุดหลุมพรางคักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กิน ใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม (แต่ถ้ารู้ที่อยู่บ่อน้ำที่ตนขุดไว้อยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกได้ง่าย แล้วปล่อยปละละเลย มีคนตกลงไปตายก็ไม่พ้นเป็นกรรม) การกระทำที่ดี เรียกว่า กรรมดี ที่ชั่วเรียกว่า กรรมชั่ว

กรรมจำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมชาติที่เป็นมูลเหตุมี 2 คือ 1. อกุศลกรรม หรือ กรรมชั่ว เกิดจากอกุศลมูล 2. กุศลกรรม หรือกรรมดี เกิดจากกุศลมูล

กรรมจำแนกตามทวารหรือทางที่ทำกรรม มี 3 คือ 1. กายกรรม การกระทำทางกาย 2. วจีกรรม การกระทำทางวาจา 3. มโนกรรม การกระทำทางใจ (ประยูรย์ ปยุตโต, 2536, หน้า 4)

สรุปได้ว่า กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ถ้ากระทำดีเรียกว่า กุศลกรรม กระทำชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม สามารถแบ่งกรรมตามทางที่ทำได้ 3 ทาง คือ กายกรรม มโนกรรม และวจีกรรม

องค์ประกอบของกรรม

การกระทำที่จะเรียกว่าเป็นกรรมได้อย่างสมบูรณ์ ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 อย่าง คือ

1. มีกิเลสทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วเป็นแรงกระตุ้น กิเลสฝ่ายดี (กุศลมูล) ได้แก่ อโลภะ (ความไม่โลภ) อโทสะ (ความไม่โกรธ) อโมหะ (ความไม่หลง) และกิเลสฝ่ายชั่ว (อกุศลมูล) ได้แก่ โลภ (ความโลภ), โทสะ (ความโกรธ), โมหะ (ความหลง)

2. มีเจตนา หรือมีความตั้งใจในการกระทำ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ภิกษุทั้งหลายเจตนานั้นเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 368)

3. มีการเคลื่อนไหว โดยอาศัยเครื่องมือ คือ กาย (กายกรรม) วาจา (วจีกรรม) และ ใจ (มโนกรรม)

4. เกิดผลสำเร็จตามเจตนา (แสง จันทรงาม, 2526, หน้า 162 – 163)

กรรมในพระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าทรงแบ่งกรรมโดยอาศัยผลตามธรรมชาติของกรรมคือ กรรมดี กรรมชั่ว กรรมทั้งดีทั้งชั่ว และกรรมไม่ดีไม่ชั่วเป็นเกณฑ์ แต่ถ้ามองจากช่องทางที่ทำกรรมเป็นเกณฑ์แล้ว กรรมจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1. การกระทำทางกาย (กายกรรม) 2. การกระทำทางวาจา (วจีกรรม) 3. การกระทำทางใจ (มโนกรรม) กรรมที่กระทำทางทวารทั้ง 3 นี้ จะเป็น กรรมดี กรรมชั่ว กรรมทั้งดีทั้งชั่ว และกรรมไม่ดีไม่ชั่ว อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ดังที่ปรากฏใน พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย กุกกุโรวาทสูตร ดังนี้

ดูกรปุณณะ กรรม 4 ประการนี้ เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม 4 ประการนั้นเป็นไฉน ดูกรปุณณะ กรรมค้ำมีวิบากค้ำมีอยู่ กรรมขามมีวิบากขามมีอยู่ กรรมทั้งค้ำทั้งขาม มีวิบากทั้งค้ำทั้งขาม มีอยู่ กรรมไม่ค้ำไม่ขาม มีวิบากไม่ค้ำไม่ขาม เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมมีอยู่ (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 66)

กรรมประเภทแรกคือกรรมค้ำ กรรมค้ำหมายถึงการกระทำทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ ที่เป็นอกุศล ผู้กระทำมีความมุ่งหมายเพื่อเบียดเบียนหรือประทุษร้ายต่อชีวิตสัตว์อื่น ๆ เช่น การฆ่าสัตว์ การข่มขืน การลักทรัพย์ และการประพฤตินอกใจเป็นต้น เหล่านี้เรียกว่ากรรมค้ำ ส่วนการให้ผลค้ำ คือเมื่อตายไปแล้วจะต้องไปสู่สวรรค์ และได้รับความทุกข์ทรมานดังเช่นสัตว์นรกทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายไว้ดังนี้

ก็กรรมค้ำมีวิบากค้ำ เป็นไฉน ดูกรปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันมีความทุกข์ ประมวลวจีสังขาร อันมีความทุกข์ ประมวลมโนสังขาร อันมีความทุกข์ ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์ ผัสสะอันประกอบด้วยทุกข์ ย่อมถูกต้อง เขาผู้เข้าถึงโลกอันมีทุกข์ เขาอันผัสสะประกอบด้วยทุกข์ถูกต้อง ย่อมแสวงเวทนาอันประกอบด้วยทุกข์ อันเป็นทุกข์โดยส่วนเดียวดุจสัตว์นรก ฉะนั้น (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 66-67)

กรรมประเภทที่ 2 คือ กรรมขวให้ผลขว กรรมขวหมายถึงการกระทำทางกาย วาจา หรือใจที่เป็นกุศล ส่วนการให้ผลขว คือเมื่อบุคคลกระทำกรรมนี้แล้วจะได้รับความสุขโดยไม่มี ความทุกข์เข้ามาแทรกแซงพระพุทธรเจ้าทรงตรัสอธิบายไว้ดังนี้

ก็กรรมขว มีวิบากขว เป็นโณ ดุกรปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ประมวลจิตสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ประมวล มโนสังขารอันไม่มีความทุกข์ ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์ ผัสสะอัน ไม่มีความทุกข์ย่อมถูกต้อง เขาผู้เข้าถึงโลกอันไม่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะไม่มีความ ทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาอันไม่มีความทุกข์ ความสุขโดยส่วนเดียวดุจเทพ สุภิกษณะ (พรหมมีรูปชั้นที่ 9 ในรูปพรหม 16 ชั้น) ฉะนั้น (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 67)

กรรมประเภทที่ 3 คือกรรมทั้งคำทั้งขว ให้ผลทั้งคำทั้งขว หมายถึงการกระทำทาง กาย วาจาหรือใจที่เป็นทั้งกุศลและอกุศล ดังนั้นผลของกรรมจึงมีทั้งความสุขและความทุกข์ปนกัน ไปเช่น การไปเกิดเป็นช้างด้วยอำนาจของอกุศลกรรม แต่เมื่อมีรูปร่างถูกต้องตามลักษณะของช้าง มงคล ก็กลับได้รับการถนุถนอมบำรุงรักษาเป็นอย่างดี เป็นต้น พระพุทธรเจ้าทรงตรัสอธิบาย ไว้ดังนี้คือ

ก็กรรมทั้งคำทั้งขว มีวิบากทั้งคำทั้งขวเป็นโณ ดุกรปุณณะ บุคคลบางคน ในโลกนี้ ประมวลกายสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ประมวลจิต สังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ประมวลมโนสังขาร อันมีความทุกข์ บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ครั้นแล้ว เขาย่อมเข้าถึงโลกอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความ ทุกข์บ้าง ผัสสะอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ย่อมถูกต้องเขา ผู้เข้าถึงโลก อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์ บ้าง ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง มีทั้งสุขและ ทุกข์ระคนกัน ดุจพวงมณุษย์ เทพบางเหล่า และสัตว์วิบาตบางเหล่า ฉะนั้น (กรมการ ศาสนา, 2525, หน้า 67)

กรรมประเภทที่ 4 ได้แก่กรรมไม่คำไม่ขว ให้ผลไม่คำไม่ขว หมายถึงการกระทำทาง กาย วาจาหรือใจที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ดังนั้นผลก็คือ ความสิ้นกรรม ซึ่งต่างจากรวมขวที่ ยังสามารถนำไปสู่การเกิดได้อีก พระพุทธรเจ้าทรงตรัสอธิบายไว้ดังนี้

ก็กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมนั้น เป็นใจ คุณรูปณะ บรรดากรรม 3 ประการนั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำ มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว มีวิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้ง ขาวนั้นเสีย ข้อนี้เรากล่าวว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 68)

หนทางปฏิบัติของกรรมไม่ดำไม่ขาวนี้คือ การปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 (แนวทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์ คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบที่จะเว้นจากบาป สัมมาวาจา วาจาชอบที่จะเว้นจากการคำพูดเท็จ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบที่จะเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์และการผิดประเวณี สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบโดยสุจริต สัมมาวายามะ พยายามชอบคือละจากบาป มุ่งทำแต่กุศล สัมมาสติ ระลึกรับรู้สิ่งที่มีสติตื่นตัว ไม่ประมาท สัมมาสมาธิ ตั้งจิตชอบคือฝึกจิตให้เป็นสมาธิ) อันเป็นหลักปฏิบัติที่จะนำไปสู่การสิ้นกรรม (ปรีชา คุณาวุฒิ, 2521, หน้า 28-33)

กรรมในอรรถกถา

เรื่องกรรมยังมีปรากฏในอรรถกถา (คัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก) โดยเฉพาะคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์แห่งอินเดียใต้ได้รับการยอมรับว่าสามารถอธิบายเรื่องกรรมได้อย่างน่าเชื่อถือที่สุด (ปรีชา คุณาวุฒิ, 2521, หน้า 40) ท่านพุทธโฆษาจารย์ได้แบ่งกรรมในพระไตรปิฎกออกเป็น 3 ประเภท คือ แบ่งโดยอาศัยเวลาในการให้ผลของกรรม แบ่งโดยอาศัยกำลังในการให้ผลของกรรม และแบ่งโดยอาศัยหน้าที่ในการให้ผลของกรรม รวมทั้งสิ้นสิบสองชนิด หรือเรียกว่ากรรมสิบสอง มีดังนี้ คือ

1. กรรมที่แบ่งโดยอาศัยเวลาในการให้ผล

1.1 ทัฏฐธรรมเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลทันตาเห็น หมายถึงกรรมที่มีกำหนดเวลาในการให้ผลในชาตินี้เท่านั้น กรรมชนิดนี้ไม่มีอำนาจก้าวล่วงไปให้ผลในชาติอื่นเป็นอันขาด และถ้าหากถูกเบียดเบียนมิให้ผลในชาตินี้ ก็ย่อมกลายเป็นอโหสิกรรมไป ตัวอย่างของทัฏฐธรรมเวทนียกรรมเช่น

ชาวสวนคนหนึ่งปลูกมะม่วงไว้เต็มสวน เขาหวังว่าเมื่อมะม่วงให้ผล เขาก็จะพ้นจากความยากจน แต่เขายังไม่ทันได้รับผลจากมะม่วงที่ปลูกไว้ก็ตายเสียก่อน กรรมคือการปลูกมะม่วงก็เป็นอันยกเลิกไป ปัจจัยที่จะก่อให้เกิดกรรมชนิดนี้คือ

- ไม่ถูกเบียดเบียนจากกรรมตรงกันข้าม หมายถึง กุศลกรรมไม่ถูกขัดขวางด้วย
อกุศลกรรม และอกุศลกรรมไม่ถูกขัดขวางด้วยกุศลกรรม

- ได้รับอุปการะช่วยจากปัจจัยพิเศษ คือสมบัติ 4 (ความเพียบพร้อมสมบูรณ์แห่ง
องค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งช่วยเสริมส่งอำนวยโอกาสให้กรรมดีปรากฏผล มี 4 อย่างคือ คติสมบัติ
เกิดในภพภูมิที่อำนวย อุประิสมบัติ ร่างกายแข็งแรงสง่างาม กาลสมบัติ อยู่ในสมัยที่มีความสงบสุข
ปโยคสมบัติ ทำกิจได้ตรงกับที่ต้องการ) และวิบัติ 4 (ความบกพร่องแห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่ง
ช่วยเสริมส่งอำนวยโอกาสให้กรรมชั่วแสดงผล มี 4 อย่างคือ คติวิบัติ เกิดในสภาพแวดล้อมที่ไม่
อำนวย อุประิวิบัติ ร่างกายพิกลพิการ กาลวิบัติ อยู่ในสมัยที่บ้านเมืองมีภัยพิบัติ ปโยควิบัติ ฝักใฝ่
ในกิจการหรือเรื่องราวที่ไม่ถูกต้อง ไม่ตรงความต้องการ) (ป.อ.ปยุตโต, 2542, หน้า 191)

- มีความตั้งมั่นพากเพียร และมีปัญญาไตร่ตรองในอันที่จะประกอบกรรมนั้น ๆ

- เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย

1.2 อุปัชชเวทเนียรกรรม กรรมที่ให้ผลในคราวถัดไป หมายถึงกรรมที่จะให้ผลใน
ชาติหน้าแต่ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาติหน้า เพราะมีกรรมอื่นมาแทรกแซง ก็กลายเป็นอโหสิกรรม
ไป อุปัชชเวทเนียรกรรมฝ่ายกุศลได้แก่ มหัตตกุศล (กรรมอันเกิดจากการบำเพ็ญสมถกรรมฐาน
มีรูปกุศล 5 ประการ คือ ปฐมฌานกุศล ทุตติยฌานกุศล ตติยฌานกุศล จตุตถฌานกุศล ปัญจฌาน
กุศลและอรุณกุศล 4 ประการ คือ อากาสนัญญาตนฌานกุศล วิญญาณัญญาตนฌานกุศล อาภิญ
ญัญญาตนฌานกุศล เนวสัณญานาสัณญญาตนฌานกุศล) และโลกุตตรกุศล (อริยมรรคมีองค์ 8)

ฝ่ายอกุศลได้แก่ อนันตริยกรรม (กรรมหนัก 5 อย่าง คือ มาตุฆาต ฆ่าแม่ ปิตุฆาต
ฆ่าพ่อ อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อ
สังฆเภท ทำให้สงฆ์แตกกัน) และนิยตมิจจาতিกรรม (ความเห็นผิด)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของกรรมชนิดนี้ตามแนวคิดทางพุทธศาสนาเช่น การที่สตรีบาง
คนเกิดมาแล้วมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์หรือการที่สตรีบางคนเกิดมาแล้วมีหน้าตาที่สวยงามเป็นต้น
ทั้งนี้เป็นเพราะผลกรรมในชาติที่แล้วเป็นสำคัญ ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกนิบาต มี
เรื่องเล่าว่าพระนางมัลลิกาภรรยาของพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งนครสาวัตถี ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
และกราบทูลถามถึงความแตกต่างทางรูปร่างหน้าตาและฐานะของสตรี พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัส
ตอบพระนางมัลลิกาสรูปเป็นผลและสาเหตุได้ดังนี้ คือ

สตรีบางคนเกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณรูปร่างหน้าตาไม่สวย สาเหตุเป็นเพราะในอดีต
ชาติเป็นผู้มักโกรธ ขุนเขี้ยวง่าย แม้ใครพูดจาว่ากระทบเพียงเล็กน้อยก็โกรธและแสดงอาการ โกรธ
เคือง สตรีบางคนเกิดมาเป็นคนยากจนขัดสน สาเหตุเพราะไม่บริจาทาน ไม่ยินดีในการให้ทาน

สตรีบางคนเกิดมาเป็นคนต่ำศักดิ์หรือเกิดในตระกูลต่ำ สาเหตุเพราะเป็นผู้มีใจริษยา ผูกความริษยาในลาภ ในเกียรติยศชื่อเสียงของผู้อื่น

สตรีบางคนเกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณรูปร่างหน้าตาสวย สาเหตุเป็นเพราะในอดีตชาติเป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ฉุนเฉียวง่าย แม้ใครพูดจาวาจากระทบมาก ๆ ก็ไม่โกรธและไม่แสดงอาการโกรธเคือง บางคนเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโอกาสสมบัติมาก สาเหตุเพราะเป็นผู้บริจาคทานยินดีในการให้ทาน บางคนเป็นผู้สูงศักดิ์หรือเกิดในตระกูลสูง สาเหตุเพราะเป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ผูกความริษยาในลาภ และเกียรติยศชื่อเสียงของผู้อื่น

1.3 อปราชัยเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปตัดจากชาติหน้า ตราบโคตี ยังให้ผลไม่เสร็จสิ้นก็จะยังไม่กลายเป็นอโหสิกรรม กรรมนี้จะกลายเป็นอโหสิกรรมได้ก็ต่อเมื่อให้ผลเสร็จสิ้นแล้วเท่านั้น เพราะฉะนั้นกรรมชนิดนี้จะติดตามผู้กระทำไปเรื่อย ๆ ใด้ช่องให้ผลเมื่อไร ก็จะเข้าไปให้ผลเมื่อนั้น ถ้ายังไม่ได้ช่องก็จะติดตามต่อไป นอกจากบุคคลนั้นจะเข้าสู่นิพพาน

1.4 อโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว กรรมชนิดนี้ได้แก่กรรมที่เลิกแล้วต่อกัน มี 2 ลักษณะ คือเป็นกรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นแล้วหรือเป็นกรรมที่หมดโอกาสให้ผล เช่น กรรมของบุคคลผู้บรรลุนิพพานขึ้นสูงเป็นพระอรหันต์และเข้าสู่ปรินิพพาน ในกรณีของพระอรหันต์นั้น แม้จะมีกรรมบางอย่างที่ท่านเคยทำไว้ตั้งแต่ท่านยังไม่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว กรรมนั้นก็กลายเป็นอโหสิกรรมไปโดยปริยาย

2. กรรมที่แบ่งโดยอาศัยกำลังของการให้ผล

2.1 คุรุกรรม ได้แก่ กรรมหนัก กรรมชนิดนี้จะให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะเป็นกรรมที่มีกำลังมาก กรรมอื่น ๆ จะมีโอกาสให้ผลก็ต่อเมื่อคุรุกรรมให้ผลเสร็จสิ้นแล้วเท่านั้น ตามหลักคำสอนเรื่องกรรมของพุทธศาสนา คุรุกรรมฝ่ายอกุศลได้แก่อนันตริยกรรม 5 อย่างคือ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต และการทำให้สงฆ์แตกความสามัคคีกัน ส่วนอนันตริยกรรมฝ่ายกุศลได้แก่รูปญาม 4 และอรุญญาม 4 ที่เรียกรวมกันว่าสมาบัติ 8 ในสมาบัติทั้ง 8 นี้ สมาบัติหรือฉานเพียงขั้นใดขั้นหนึ่งเช่นรูปฉานที่ 1 ก็จัดเป็นอนันตริยกรรมฝ่ายกุศลได้

ข้อที่ควรกำหนดไว้เป็นพิเศษในที่นี้คือ บุคคลที่มีอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลอันได้แก่ฉานสมาบัติอยู่แล้วนั้น ถ้าฉานสมาบัติเสื่อมไปเพราะไม่ได้พยายามรักษาไว้หรือไม่ได้ปฏิบัติสืบต่อก็ยังสามารถทำอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลได้อีก ตัวอย่างเช่นพระเทวทัตซึ่งตามประวัติกล่าวว่าเคยเจริญฉานจนกระทั่งได้อภิญญาแต่ต่อมาภายหลังมีอกุศลจิตประทุษร้ายพระพุทธรูป ฉานสมาบัติและอภิญญาจึงเสื่อมไป ต่อมาพระเทวทัตได้กระทำความอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลถึง 2 ครั้งคือ ประทุษร้ายพระพุทธรูปเจ้าจนห้อพระโลหิตและทำให้พระสงฆ์แตกกัน เมื่อทำกาลกิริยาแล้วพระเทวทัตก็ไป

เกิดในอเวจีมหานรกและเชื่อกันว่าจะยังคงอยู่ที่นั่นมาจนกระทั่งบัดนี้ ส่วนผู้ที่ได้อ่านนันทริยกรรม ฝ่ายอกุศลไว้แล้ว แม้ภายหลังจะสำนึกผิดและเพียรพยายามเจริญสมาธิก็ไม่อาจทำมาจนซึ่งเป็น อนันตริยกรรมฝ่ายกุศลให้เกิดขึ้นได้เพราะแรงของอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลที่เกิดขึ้นจะเป็นนิเวศน์ ปิดกั้นมิให้มีสมาธิจิตพัฒนาไปจนถึงระดับองค์ฌานได้ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า อนันตริยกรรมฝ่าย กุศलय่อมห้ามทั้งสวรรค์และมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบัน

2.2 พหุกรรม ได้แก่ กรรมที่สั่งสมไว้มากไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล อาจจะเป็นกรรมที่ทำครั้งละเล็กน้อย แต่เมื่อทำมากเข้าก็กลายเป็นกรรมที่มากเหมือนหยดน้ำที่หยดลงในภาชนะที่ระเหยหาย เมื่อมากเข้าก็ทำให้ภาชนะนั้นมีน้ำเต็มได้ กรรมชนิดนี้บางทีเรียกว่า อาจิณณกรรม คือกรรมที่ทำเป็นอาจิณหรือทำไว้นานจน กรรมชนิดนี้มีกำลังในการให้ผลแรงมาก รองจากครุกรรม หากในชีวิตของบุคคลไม่มีครุกรรมไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศล พหุกรรมก็จะให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ ทั้งหมด

2.3 อาสังนกรรม ได้แก่กรรมใกล้ดับจิตหรือกรรมใกล้ตาย หมายถึงกรรมที่บุคคล กระทำหรือนึกถึงในขณะที่กำลังจะดับจิต ตามปกติทั่วไป ขณะที่บุคคลกำลังจะตายนั้น หากเขา เคยทำอนันตริกรรมไว้ อนันตริกรรมนั้นก็จะมาทำหน้าที่เป็นอาสังนกรรมให้เขานึกถึง ถ้าไม่มี ครุกรรมหรืออนันตริกรรม พหุกรรมจะมาทำหน้าที่เป็นอาสังนกรรม โอกาสของกรรมที่ทำ ใหม่ในขณะที่จะดับจิตหรือกรรมเล็กน้อยอื่นจะมาทำหน้าที่เป็นอาสังนกรรมทั้ง ๆ ที่มีครุกรรมอยู่ นั้นไม่มี และโอกาสที่กรรมใหม่หรือกรรมเล็กน้อยจะเข้ามาแทรกให้ผลก่อนพหุกรรมก็มีแนว โน้มไม่มากนัก หน้าที่ของอาสังนกรรมก็คือ นำบุคคลที่ตายแล้วไปเกิดตามลักษณะของตน ถ้าอาสังนกรรมเป็นอกุศลกรรมก็จะนำบุคคลไปเกิดในทุคติ ถ้าอาสังนกรรมเป็นฝ่ายกุศลก็จะนำ บุคคลไปเกิดในสุคติ เพราะฉะนั้นอาสังนกรรมก็คือชนกกรรมในหมวดกรรมที่ให้ผลโดยอาศัย หน้าที่เช่นกัน

2.4 กตัตตาวาปนกรรม ในหนังสือธรรมวิภาคปริเลทที่ 2 ของสมเด็จพระมหา สมณะเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรียกกรรมนี้ว่า กตัตตกรรม หมายถึงกรรมที่สักแต่ว่า กระทำโดยมีเจตนาในการกระทำน้อย เพราะฉะนั้นกรรมชนิดนี้จึงเป็นกรรมที่มีกำลังอ่อน จะเข้า ให้ผลก็ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าให้ผลอยู่แล้วเท่านั้น ตัวอย่างของกรรมชนิดนี้ เช่น เราตากข้าวเปลือก ไว้กลางแดด นกกระจาบพากันลงมากินข้าวที่เราตาก เราจึงหยิบท่อนไม้ท่อน หนึ่งขึ้นมาแล้วขว้างไป ประสงค์เพียงให้พวกนกตกใจกลัวแล้วบินหนีไป โดยเราไม่มีเจตนาที่จะ ทำให้มันตายหรือแม้แต่ได้รับบาดเจ็บ แต่มันเป็นคราวเคราะห์ของนก บังเอิญไม้ที่เราขว้างไปถูก หัวนกตัวหนึ่งแล้วตาย อกุศลกรรมของเราในกรณีนี้จัดอยู่ในประเภทกตัตตาวาปนกรรม คือเป็น บาปกรรมแต่ก็ไม่มากนัก เพราะไม่มีเจตนาที่จะฆ่า

3. กรรมที่แบ่งโดยอาศัยหน้าที่ในการให้ผล

3.1 **ชนกกรรม** ได้แก่ กรรมที่นำไปเกิด กรรมชนิดนี้ทำหน้าที่อย่างเดียวก็นำบุคคลที่ตายแล้วไปเกิดตามลักษณะของตน ถ้าชนกกรรมเป็นอกุศลกรรมก็นำไปเกิดในทุคติ ถ้าเป็นฝ่ายกุศลกรรมก็นำไปเกิดในสุคติ เมื่อนำไปเกิดตามลักษณะของตนแล้วก็หมดหน้าที่ต่อจากนั้นก็เป็นที่ของกรรมชนิดที่ 2 ที่จะเข้าไปให้ผลสืบต่อ

3.2 **อุปัตถัมภกกรรม** ได้แก่ กรรมที่สนับสนุนชนกกรรม ถ้าชนกกรรมเป็นฝ่ายอกุศล อุปัตถัมภกกรรมก็ต้องเป็นฝ่ายอกุศล ถ้าชนกกรรมเป็นฝ่ายกุศล อุปัตถัมภกกรรมก็ต้องเป็นฝ่ายกุศล เพื่อเข้าไปให้ผลสนับสนุนชนกกรรมตามกำลังของตน เช่นชนกกรรมฝ่ายอกุศลนำไปเกิดเป็นเปรต อุปัตถัมภกกรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าไปให้ผลต่อ คือทำให้เปรตนั้นได้รับความทุกข์ทรมานตามสภาพของเปรตวิสัย แต่ถ้าชนกกรรมเป็นฝ่ายกุศลเช่นนำไปเกิดเป็นบุตรมหาเศรษฐี อุปัตถัมภกกรรมฝ่ายเดียวกันเข้าไปให้ผลสนับสนุน จะทำให้เด็กที่เกิดมานั้นมีความอุดมสมบูรณ์พูนสุข สะดวกสบายตามสภาพของลูกเศรษฐี

3.3 **อุปีพกกรรม** ได้แก่ กรรมบีบคั้นหรือกรรมเบียดเบียน กรรมชนิดนี้จะต้องมีลักษณะตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมเสมอ ถ้าชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมเป็นฝ่ายอกุศล อุปีพกกรรมก็ต้องเป็นฝ่ายกุศล หน้าที่ของอุปีพกกรรมคือ เบียดเบียนบีบคั้นทอนกำลังของชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมให้เพลาลง เช่นชนกกรรมนำไปเกิดเป็นลูกเศรษฐี อุปัตถัมภกกรรมเข้าไปให้ผลสืบต่อเป็นความสมบูรณ์พูนสุขตามวิสัยของลูกเศรษฐี หากมีอุปีพกกรรมอยู่จะทอนกำลังของกรรมทั้งสองนั้นให้อ่อนลงเช่น ทำให้ลูกเศรษฐีนั้นเป็นคนมีโรครมาก เป็นต้น หรือตัวอย่างอื่น เช่นชนกกรรมนำไปเกิดเป็นลูกคนยากจน ขัดสน อุปัตถัมภกกรรมเข้าสนับสนุนทำให้เป็นอยู่แร้นแค้นอดอยากลำบาก หากมีอุปีพกกรรมเข้าไปให้ผล สภาพชีวิตของเด็กคนนั้นอาจจะดีขึ้น เช่น มีคนคอยช่วยเหลืออยู่เสมอ เป็นต้น

3.4 **อุปฆาตกรรม** แปลว่า กรรมตัดรอน กรรมชนิดนี้เป็นประเภทเดียวกับอุปีพกกรรมคือเป็นกรรมเบียดเบียน แต่มีกำลังแรงกว่า อุปีพกกรรม เมื่อกรรมชนิดนี้เข้าไปให้ผลมันจะตัดรอนผลของชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมแล้วเข้าไปให้ผลแทน เช่นชนกกรรมให้ผลนำบุคคลที่ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรต อุปัตถัมภกกรรมเข้าสนับสนุนให้เปรตนั้นได้รับความทุกข์ทรมานตามสภาพของเปรตวิสัย ญาติพี่น้องในโลกมนุษย์ได้ทำบุญแล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้ ถ้าบุญกุศลที่ญาติทำแล้วอุทิศไปให้นี้มีกำลังแรงมาก เปรตนั้นได้รับส่วนกุศลนั้นแล้วก็พ้นจากภาวะของเปรต จูติไปเกิดในสุคติ เช่นเป็นมนุษย์หรือเป็นเทวดาในสวรรค์ บุญกุศลในกรณีนี้คืออุปฆาตกรรมที่เข้าไปให้ผลตัดรอนผลของชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรม (สุนทร ฌ รังสี, 2543, หน้า 220-223)

เหตุเกิดของกรรม

เหตุเกิดของกรรมแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มอกุศลกรรมและกุศลกรรม ในกลุ่มอกุศลกรรมมีเหตุ 3 ประการ ที่ก่อให้เกิดกรรมคือ 1. โลภะ 2. โทสะ 3. โมหะ กรรมที่เกิดจากเหตุเหล่านี้ จะทำให้กรรมเจริญงอกงามต่อไป เทียบได้กับเมล็ดพืชที่ยังไม่ถูกทำลาย ถ้าได้รับการหว่านในเนื้อดินที่ดี มีน้ำบริบูรณ์ พืชนั้นจะต้องเจริญงอกงาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า กรรมที่มีมูลเหตุมาจากอกุศลกรรมทั้ง 3 เหล่านี้ ย่อมจะนำไปสู่การก่อให้เกิดกรรมที่ให้ผลใหม่โดยไม่มีที่สิ้นสุด มิใช่นำไปสู่ความหมดสิ้นของกรรม

ในกลุ่มกุศลกรรม มีเหตุ 3 ประการที่ก่อให้เกิดกรรมคือ 1. อโลภะ 2. อโทสะ 3. อโมหะ พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบการกระทำโดยปราศจากโลภะ โทสะ และโมหะ กับเมล็ดพืชที่ถูกเผาจนไม่สามารถจะเจริญเติบโตได้อีก การกระทำที่เนื่องมาจาก อโลภะ อโทสะ และอโมหะ เป็นไปเพื่อความลดกรรมจนกระทั่งสิ้นกรรม เช่นการกระทำของพระอรหันต์ ซึ่งเราใช้คำว่ากริยาแทนกรรม ดังตัวอย่างในพระสูตรต้นฉบับฎีก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร นิทานสูตรที่ 1 ดังนี้คือ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 อย่างเป็นไฉน?

คือ โลภะ 1 โทสะ 1 โมหะ 1

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโกรธ เกิดแต่ความโกรธ มีความโกรธเป็นเหตุ มีความโกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความหลง เกิดแต่ความหลง มีความหลงเป็นเหตุ มีความหลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุเพื่อให้เกิดกรรม 3 อย่างเป็นไฉน? คือ อโลภะ 1 อโทสะ 1 อโมหะ 1

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภเป็นเหตุ มีความไม่โลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โกรธ เกิดแต่ความไม่โกรธ มีความไม่โกรธเป็นเหตุ มีความไม่โกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมใดที่บุคคลทำด้วยความไม่หลง เกิดแต่ความไม่หลง มีความไม่หลงเป็นเหตุ มีความไม่หลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปด้วยความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้แล เป็นเหตุให้เกิดกรรม (กรรมการศาสนา, 2525, หน้า 249-251)

ทั้งอโลภะ อโทสะ อโมหะ และ โลภะ โทสะ โมหะ ต้นเหตุแห่งกรรมนี้แท้จริงแล้วเกิดจากอวิชาหรือความไม่รู้เป็นมูลเหตุ จากนั้นจึงก่อให้เกิดตัณหา (หมายถึงความทะยานอยาก แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ กามตัณหา ได้แก่ความพอใจ ยินดี ตัดใจในสิ่งที่น่าใคร่พอใจ เช่น อยากเห็นภาพที่สวยงาม อยากฟังเสียงที่ไพเราะ เป็นต้น ภวตัณหา ได้แก่ความอยากมี อยากเป็น วิภวตัณหา ได้แก่ ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น) และอุปาทาน หรือความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวตน ตามมา ทั้ง 3 อย่างนี้ นับว่าเป็นเหตุเกิดของกรรมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต นิพเพธิกสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงนิทานสัมภวะ หรือ เหตุเกิดแห่งกรรม ไว้อีกหนึ่งเรื่องว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งกรรม ดังนี้ฉัน เราอาศัยอะไรกล่าว

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรม ด้วย กาย วาจา ด้วยใจ ก็เหตุเกิดแห่งกรรมเป็นไฉน คือ ผัสสะ เป็นเหตุเกิดแห่งกรรม ก่อความต่างแห่งกรรมเป็นไฉน คือ กรรมที่ให้วิบากในนรกก็มี ที่ให้วิบากในปรตวิสัยก็มี ที่ให้วิบากในมนุษยโลก ก็มี ที่ให้วิบากในเทวโลก ก็มี นี้เรียกว่า ความต่างแห่งกรรม ก็วิบากแห่งกรรมเป็นไฉน คือ เราขอมกล่าววิบากแห่งกรรมว่า มี 3 ประการ

คือ กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน 1, กรรมที่ให้ผลในภพที่เกิด 1, กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป 1, นี้เรียกว่า วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรมเป็นไฉน คือ ความดับแห่งกรรมย่อมเกิดขึ้นเพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิบัติทา ให้ถึงความดับแห่งกรรม

ดูกร, ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมทราบชัด กรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม ปฏิบัติทาให้ถึงความดับแห่งกรรมอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวก นั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์ อันเป็นไปในส่วนแห่งความชำแรกกิเลส เป็นที่ดับกรรมนี้ ข้อที่เรากล่าวว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ปฏิบัติทาให้ถึงความดับแห่งกรรม ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 368)

ตามนัยดังกล่าวนี้ เหตุเกิดแห่งกรรมได้แก่ ผัสสะ (การกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6) มีรายละเอียดดังนี้

ตา	เห็นรูป	เรียกว่า	จักขุสัมผัส
หู	ฟังเสียง	เรียกว่า	โสตสัมผัส
จมูก	ดมกลิ่น	เรียกว่า	ฆานสัมผัส
ลิ้น	ลิ้มรส	เรียกว่า	ชีวหาสัมผัส
กาย	ถูกความร้อน, เย็น, อ่อน, แข็ง	เรียกว่า	กายสัมผัส
ใจ	กระทบกับอารมณ์ต่างๆ	เรียกว่า	มโนสัมผัส

เมื่อ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ กระทบกับอารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าพอใจก็ตาม หรือกระทบกับอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา หรือไม่น่าพอใจก็ตาม ย่อมเกิดกิเลสตัณหา (ความทะยานอยาก) ขึ้น เมื่อเกิดกิเลสตัณหาไปสู่การกระทำที่เรียกว่า กรรม (ทั้งมโนกรรม วชิกรรม และกายกรรม) เมื่อมีการกระทำ ย่อมเกิดวิบาก หรือผลแห่งกรรม วนเวียนกันไปตามวงจรของวิญญูะ 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก

การให้ผลของกรรม

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดขึ้นในโลกย่อมมีความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ภาษาอังกฤษเรียกว่า the law of nature หรือกฎธรรมชาติ เป็นกฎที่เป็นไปอย่างสมเหตุสมผล ไม่มีใครสร้างหรือปรุงแต่ง ความเป็นไปเช่นนี้ภาษาบาลีเรียกว่า นิยาม หรือกำหนดอันแน่นอนมี 5 ประการคือ

1. อุดุนิยาม กฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น สมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตกฟ้าร้อง การที่ดอกบัวบานกลางวันหุบกลางคืน การที่ดินน้ำปยุช่วยให้งั้นไม้งาม การที่คนไอหรือจาม การที่สิ่งทั้งหลายผุพังเนาเปื่อยเป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นความแน่นอนเกี่ยวกับอุณหภูมิต

2. พิษนิยาม กฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกกันว่าพันธุกรรม เช่นปลูกมะม่วงย่อมนให้ผลเป็นมะม่วง

3. จิตนิยาม กฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่นเมื่ออารมณ์ (สิ่งเร้า) กระทบประสาทจะมีการรับรู้เกิดขึ้น

4. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ คือกระบวนการก่อการกระทำและความแน่นอนในการให้ผลของการกระทำ

5. ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติดีเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างทีเรียกกันว่าความเป็นไปตามธรรมดา เช่นว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป (ป.อ.ปยุตโต, 2542, หน้า 152-153)

กรรมนิยามนับว่าเป็นกฎธรรมชาติที่ตรงกับหลักความจริงทางพุทธศาสนา คือความแน่นอนในการให้ผลของการกระทำ บุคคลกระทำกรรมอย่างใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น กรรมนิยามจึงนับได้ว่าเป็นมูลเหตุของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสุขและความทุกข์ของมนุษย์ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริปัญญาสก์ จุฬกัมมวิภังคสูตร ว่าด้วยกฎแห่งกรรม สุธมาณพบุตรแห่งโตเทยยพราหมณ์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงความแตกต่างของมนุษย์ สรุปลความทีพระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบสุธมาณพบุตรได้ดังนี้ คือ

1. การฆ่าสัตว์เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีอายุสั้น การไม่ฆ่าสัตว์เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีอายุยืน

2. การเบียดเบียนสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์ทรมาน เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีโรครมาก การไม่เบียดเบียนสัตว์เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีโรคน้อย

3. การเป็นคนมักโกรธ จุนเฉียวง่าย เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณทราม การเป็นคนไม่มักโกรธ เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณงาม

4. การเป็นคนมีใจริษยาในลาภและเกียรติยศชื่อเสียงของผู้อื่น เป็นเหตุให้เกิดมามีอำนาจน้อย การเป็นคนไม่มีใจริษยาในลาภและเกียรติยศชื่อเสียงของผู้อื่นเป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีอำนาจมาก

5. การไม่บริจาคทาน ไม่ยินดีในการให้ทาน เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนยากจนขัดสน การบริจาคทาน ยินดีในการให้ทาน เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สินสมบัติมาก

6. การไม่ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน เย่อหยิ่ง ไม่ไหว้คนที่ควรไหว้ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ เป็นเหตุให้เกิดในสกุลต่ำ การประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่ง ไหว้คนที่ควรไหว้ เคารพคนที่ควรเคารพ เป็นเหตุให้เกิดในสกุลสูง

7. การไม่สนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้ไม่เข้าใจก็ไม่ไปหาผู้รู้เพื่อสอบถาม เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีปัญญาน้อย การสนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็เข้าไปหาผู้รู้เพื่อสอบถาม เป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีปัญญามาก (สุนทร ธรรมรังสี, 2543, หน้า 201–202)

การให้ผลชั้นในและชั้นนอกของกรรม ได้แก่ การทำให้ตนเองตกต่ำลงในทางคุณธรรมทันทีที่ได้กระทำ พุทธศาสนาเรียกว่าเป็นการเพิ่มอสังวะกิเลสในตัวให้มากขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้ากระทำดี เราก็จะเป็นผู้สูงส่งขึ้นในทางคุณธรรม หรือเรียกว่าเป็นการเพิ่มบารมีในตัวให้มากขึ้น เช่นกัน

การให้ผลชั้นนอกของกรรม ได้แก่ ผลที่เป็นความสุข ความทุกข์ ความเจริญหรือความเสื่อม ที่เกิดมีขึ้นในภายหลังสืบเนื่องมาจากกรรมนั้น ๆ ผลชั้นนอกนี้จะเกิดขึ้นเมื่อไร ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายอย่าง เช่นชนิดของกรรม ความแรงมากน้อยของเจตนาในการกระทำ โอกาสในการให้ผลของการกระทำ เป็นต้น กรรมบางอย่างไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลให้ผลเร็ว บางอย่างให้ผลช้า บางอย่างให้ผลในปัจจุบัน บางอย่างให้ผลในอนาคต บางอย่างให้ผลในชาตินี้ บางอย่างให้ผลในชาติหน้าหรือชาติต่อ ๆ ไป เปรียบได้กับการปลูกไม้ผล บางชนิดให้ผลเร็ว ภายในเวลาไม่กี่เดือน บางชนิดต้องใช้เวลาเป็นปีถึงจะให้ผลเป็นต้น

การให้ผลที่แตกต่างกันของกรรม เรื่องการให้ผลของกรรมนี้ ถือว่าเป็นเรื่องที่ซับซ้อนพอสมควร ยิ่งถ้ามองกันในระยะเวลาสั้น ๆ ก็อาจจะมองไม่เห็น ทั้งนี้เพราะกรรมบางอย่างต้องใช้ระยะเวลาในการให้ผล หรือบางครั้งบุคคลทำกรรมชนิดเดียวกันแต่ผลที่ได้รับนั้นแตกต่างกันจนทำให้ความเข้าใจในเรื่องกรรมคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต โฉมกสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึงเรื่องการให้ผลที่แตกต่างกันของกรรมไว้ดังนี้ คือ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษพึงใส่ก้อนเกลือลงในขันใบน้อย เธอทั้งหลายจะสำคัญข้อความนั้นเป็นไฉน น้ำในขันเพียงเล็กน้อยนั้น พึงเค็มค่อมกินไม่ได้ เพราะก้อนเกลือ โฉนไช้ใหม่? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าไช้ พระเจ้าข้า

พ. ข้อนั้นเพราะเหตุไร ?

ภ. เพราะในขันน้ำมีน้ำนิดหน่อย ฉะนั้น น้ำนั้นจึงเค็ม ค่อมไม่ได้ เพราะก้อนเกลือนี้พระเจ้าข้า

พ. เปรียบเหมือนบุรุษพึงใส่ก้อนเกลือลงในแม่น้ำคงคา เธอทั้งหลายจะสำคัญข้อความนั้นเป็นไฉน แม่น้ำคงคาพึงเค็ม ค่อมไม่ได้ เพราะก้อนเกลือ โฉนหรือไม ?

ภ. ห้ามได้พระเจ้าข้า

พ. ซ่อนนั้นเพราะเหตุไร ?

ภ. เพราะในแม่น้ำคงคานั้น มีห้วงน้ำใหญ่ ฉะนั้น ห้วงน้ำใหญ่จึงไม่เต็ม
เต็มได้เพราะก้อนเกลือโน้น พระเจ้าข้า

ฉนั้นเหมือนกันแล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบาปกรรม
เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็นำเขาเข้านรก ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบาปกรรม
เล็กน้อยเช่นนั้นเหมือนกัน บาปกรรมนั้นให้ผลทันตาเห็น ส่วนน้อยไม่ปรากฏ ปรากฏ
แต่เฉพาะส่วนมาก (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 237)

จากพระคำรัสตอบของพระพุทธเจ้าสามารถสรุปได้ว่า การให้ผลที่แตกต่างกันของกรรม
นั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่บุคคลนั้นเคยกระทำความดีไว้หรือไม่ ถ้ากรรมดีที่เคยกระทำไว้มีมาก เปรียบ
เหมือนใส่เกลือลงไปใ้ในแก้วน้ำ ถ้าในแก้วนั้นมีน้ำมาก ความเค็มของเกลือก็จะเจือจางหรือเบาบาง
ลง แต่ถ้าในแก้วนั้นมีน้ำน้อย เกลือเพียงเม็ดเดียวก็สามารถทำให้น้ำในแก้วนั้นมีรสเค็มได้

การสิ้นกรรม

ตามหลักพุทธศาสนา การสิ้นกรรมหมายถึงการสิ้นกิเลส ตัณหา อุปาทาน ทุกการ
กระทำของผู้ที่สิ้นกรรมนั้นเรียกว่ากิริยา ไม่ใช่กรรม ดังนั้นจึงไม่มีผลประโยชน์จากการกระทำ
ใด ๆ กล่าวคือ ไม่ยึดมั่นในกรรมดีและกรรมชั่ว ภาษาทางศาสนาเรียกว่า อุปาทาน เมื่อไม่มี
อุปาทานแล้วก็หมดเหตุปัจจัยที่จะยึดถือสิ่งที่ดีที่ชั่วอีกต่อไป ดังนั้นการสิ้นกรรมจึงหมายถึง
การสิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายด้วยเช่นกัน (พระมหาพิเชษฐ ธีรวิโส, 2534, หน้า 21)

เมื่อคนเราทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว จิตจะทำหน้าที่บันทึกการกระทำ
นั้นไว้โดยที่เราไม่รู้ตัว จิตของมนุษย์เกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เมื่อจิตดวงเก่าจะดับ จิตนั้น
จะสร้างจิตดวงใหม่ขึ้นแทน พร้อมกันนั้นก็ส่งมอบสิ่งต่าง ๆ ที่เก็บบันทึกไว้ให้แก่จิตดวงใหม่
การที่จิตทำหน้าที่เก็บบันทึกการกระทำต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาเรียกว่า การสะสมวิบาก วิบากที่จิต
สะสมเอาไว้จะถูกมอบไว้เป็นทอด ๆ จากจิตดวงเก่าสู่จิตดวงใหม่ และเมื่อใดก็ตามที่มีโอกาส
เหมาะสม วิบากเหล่านี้จะทยอยให้ผล หากไม่หมดในชาตินี้ก็จะข้ามไปให้ผลในชาติต่อไป
เป็นเช่นนี้เรื่อยไป จนกว่าบุคคลผู้นั้นจะเข้าถึงนิพพาน กรรมจึงจะหยุดการให้ผล

คำว่านิพพานนั้น หมายถึงดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ความร้อน คือเย็นสนิท
(พุทธทาสภิกขุ, 2544, หน้า 44) นับว่าเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา เช่นเดียวกับการมี
ชีวิตนิรันดรในสวรรค์กับพระเจ้าเป็นเจ้าในศาสนาคริสต์, อาตมันกลายเป็นหนึ่งเดียวกับปรมาตมัน

ในศาสนาฮินดู, การเข้าถึงพรหมันในศาสนาพราหมณ์, การบรรลุโมกษะในศาสนาเซน, และการเข้าถึงเต๋าในลัทธิเต๋า

นิพพานจัดเป็นธาตุอย่างหนึ่งในจำนวนธาตุทั้ง 7 ชนิด ที่มีอยู่ในจักรวาลนี้ คือ

ปฐวีธาตุ ธาตุดิน หรือ ของแข็ง (solid)

อาโปธาตุ ธาตุน้ำ หรือ ของเหลว (liquid)

วาโยธาตุ ธาตุลม หรือ แก๊ส (gas)

เตโชธาตุ ธาตุไฟ หรือ พลังงานความร้อน (heat energy)

อากาศธาตุ สิ่งที่มีอยู่ คงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงแต่อยู่ในลักษณะที่ว่างเปล่า หรือตามที่นักวิทยาศาสตร์เรียกว่า space (สมภาร พรหมทา, 2540, หน้า 177)

วิญญานธาตุ ธาตุรู้ หรือพลังงานพิเศษที่รู้ได้ (mental energy)

นิพพานธาตุ ธาตุนิพพาน (nirvana) (แสง จันทร์งาม, 2526, หน้า 199)

นิพพานในพุทธศาสนา คือผลสำเร็จทางจิตใจของบุคคลและสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ ในพระสูตรต้นคปิฎก อังคุตรนิกาย จตุกกนิบาตพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงแนวทางการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การนิพพานไว้ดังนี้

ความดับแห่งกรรมเป็นไฉน คือความดับแห่งกรรม ย่อมเกิดขึ้นเพราะดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตชอบ เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 368)

มรรคมืองค์ 8

มรรคมืองค์ 8 คือ ทางดับทุกข์ หรือวิธีปฏิบัติเพื่อถึงที่สุดแห่งทุกข์ ได้แก่ การกระทำให้อุปาทานจันต์ดับ หรือการถอนอุปาทานจันต์ โดยมีองค์ประกอบดังนี้คือ

1. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นที่ถูกต้อง หมายถึง เห็นอริยสัจ 4 หรือเห็นตามสภาพความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ 3 กฏ (ไตรลักษณ์) เช่น มีความเห็นที่ถูกต้องว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ความเห็นที่ถูกต้องขั้นสูงสุด คือ การรู้แจ้งในหลักอริยสัจ 4 ด้วยปัญญา ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การถอนอุปาทานจันต์ได้

2. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง การดำริหรือการครุ่นคิดที่ถูกต้อง หลักของสัมมาสังกัปปะขั้นต้นก็คือ ความตั้งใจในทางที่ดี เช่น ความตั้งใจที่จะเป็นนักศึกษาที่ดี เป็นบุตร

ธิดาที่ติของพ่อแม่ เป็นต้น ส่วนความดำริที่ถูกต้องในขั้นสูง อันจะนำไปสู่การถอนอุปาทานขั้น
ได้ มี 3 ประการคือ

- 2.1 ความดำริหรือความคิดจะออกจากกาม
- 2.2 ความดำริหรือความคิดในการไม่พยายาม
- 2.3 ความดำริหรือความคิดในการไม่เบียดเบียน

3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การพูดแต่คำสัตย์จริง พูดในสิ่งที่ประกอบด้วย
ประโยชน์ทั้งแก่ผู้พูดและผู้ฟัง โดยเว้นจากวจีทุจริต 4 คือ

- 3.1 มุสาวาท คำพูดที่ไม่ตรงกับความจริง (พูดเท็จ)
- 3.2 ปิสุณวาจา คำพูดเลียดแทงหรือเลียดลียุข (ให้แตกสามัคคี)
- 3.3 ผรุสวาจา พูดคำหยาบคาย (ไม่สุภาพ)
- 3.4 สัมผัสปลลาบ พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล (พูดไม่มีสาระ)

4. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ การกระทำที่ถูกต้อง หมายถึง การกระทำทางกาย
เช่น การเคารพในสิทธิและเสรีภาพทางกายของผู้อื่นและสัตว์อื่น โดยการกระทำอันประกอบด้วย
กายทุจริต 3 ประการคือ

- 4.1 เว้นจากการฆ่า การทรมานและการเบียดเบียนสัตว์
- 4.2 เว้นจากการลักทรัพย์
- 4.3 เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม

5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ เลี้ยงชีพอย่างถูกต้อง หมายถึง การแสวงหาปัจจัย 4
หรือเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ มาเลี้ยงตนเอง หรือครอบครัว ควรแสวงหาโดยชอบด้วยศีลธรรม
กฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หลักคำสอน
ทางพุทธศาสนาสอนไว้ให้เว้นอาชีพต่าง ๆ 5 อาชีพ คือ

- 5.1 การค้าขายเครื่องประหารชีวิตมนุษย์และสัตว์
- 5.2 การค้าขายมนุษย์
- 5.3 การค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร (สัตว์มีคุณ เช่น โค กระบือ)
- 5.4 การค้าขายน้ำเมา (รวมทั้งยาที่เป็นเหล้าแห้ง)
- 5.5 การค้าขายยาพิษ

6. สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ หมายถึง การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งต้องกระทำ
ในทางที่ถูกต้องด้วยความตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยวมั่นคง จริงจัง ไม่หือถอย จนกว่าจะสำเร็จตาม
เป้าหมาย

- 6.1 สังวรปธาน เพียรพยายามละบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น

180146

๓
๒๑๓.๘๓๒๒
๐ ๑๔๕ ๖
๐

6.2 ปทานปธาน เพียรพยายามละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

6.3 ภาวนาปธาน เพียรพยายามให้กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

6.4 อนุรักษนาปธาน เพียรพยายามรักษากุศลที่เกิดขึ้น ไม่ให้เสื่อม ให้คงอยู่และให้เจริญพอกพูนยิ่ง ๆ ขึ้น

7. สัมมาสติ ความมีสติชอบ คำว่า “สติ” แปลว่า ระลึกได้ เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่ง (อาการ) ของจิต หมายถึง การมีจิตตื่นตัว ไม่หลับไหล ไม่เพอเรือ ไม่ประมาท เอาใจจดจ่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือต่ออารมณ์เฉพาะหน้าว่า ตนกำลังทำ กำลังพูด และกำลังคิดอะไรอยู่ การระลึกชอบเพื่อดำเนินไปสู่การพ้นทุกข์ หรือการถอนอุปาทานขั้น มี 4 เรียกว่า “สติปัฏฐาน 4” คือ

7.1 กายานุปัสสนา การพิจารณากาย (ใช้หลักไตรลักษณ์)

7.2 เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเวทนา (ความรู้สึกร)

7.3 จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิต (กำหนดรู้พฤติกรรมของจิต)

7.4 ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาธรรม (ที่เป็นกุศลและอกุศล)

8. สัมมาสมาธิ การตั้งจิตให้สงบชอบ หมายถึง การทำใจให้มั่นคง ไม่ปล่อยใจไปตามอารมณ์ต่าง ๆ การฝึกรวมจิตใจให้สงบนิ่งอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง การตั้งใจมั่นชอบ ก็คือการตั้งใจมั่นในทางที่ถูกต้องควร

สมาธิแบ่งได้ 3 ระดับคือ

1. ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ เป็นสมาธิปกติธรรมดาที่เราสามารถปฏิบัติกันในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ตั้งใจประกอบกิจการงาน ถือว่าเป็นสมาธิเบื้องต้น

2. อุปจารสมาธิ เป็นสมาธิระดับกลาง คือ สูงขึ้นไปใกล้สมาธิระดับปฐมฌาน ได้แก่สมาธิหรือความสงบจนจะแน่วแน่

3. อัปปนาสมาธิ คือ สมาธิระดับสูง นับตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไปจนถึงจตุตถฌาน เป็นสมาธิแน่วแน่สนิท ซึ่งได้แก่ ภาวะแห่งจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่วแน่

การเจริญสมาธิจนประณีตขึ้นตามลำดับ ภาวะของจิตที่เป็นสมาธิถึงขั้นอัปปนาสมาธิแล้ว เรียกว่า “ฌาน” ฌานมีหลายชั้น โดยทั่วไปนิยมแบ่งออกเป็น 2 ชั้น ชั้นละ 4 รวมเป็น 8 เรียกว่า “ฌาน 8” หรือ “สมาบัติ 8” อันเป็นภาวะของจิตที่ลึกซึ้ง

ฌาน 8 หรือสมาบัติ 8 นี้ แบ่งได้ 2 ชั้น หรือ 2 ระดับ ระดับละ 4 คือ

1. รูปฌานหรือรูปฌาน 4 ได้แก่

1.1 ปฐมฌาน (ฌาน) มีองค์ประกอบ 5 คือ

1.1.1 วิตก ได้แก่ การผูกจิตไว้กับวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง

1.1.2 วิจาร ได้แก่ การคลอเคลีย วนเวียนจิตอยู่กับวัตถุอันจิตได้ผูกไว้

1.1.3 ปีติ ได้แก่ จิตมีความอิ่มเอิบ ปราโมทย์ในขณะที่จิตผูกพันกับวัตถุนั้น ปีติเกิดขึ้นได้เพราะจิตเริ่มจดจ่ออยู่กับสิ่ง ๆ เดียว

1.1.4 สุข ได้แก่ จิตมีความเชือกเย็น สงบ เป็นสุข

1.1.5 เอกัคคตา ได้แก่ จิตเป็นใหญ่เพียงหนึ่งเดียว ไม่มีอารมณ์อื่นออกไปจากนี้ หรือจิตมีอารมณ์เดียว

1.2 ทุติยญาณ (ฉาน) มีองค์ประกอบ 3 คือ

1.2.1 ปีติ

1.2.2 สุข

1.2.3 เอกัคคตา

การละวิตก วิจารณ์ได้ ทำให้เรารู้สึกสบายมากขึ้น

1.3 ตติยญาณ (ฉาน) มีองค์ประกอบ 2 คือ

1.3.1 สุข

1.3.2 เอกัคคตา

จิตมีความสงบเชือกเย็น มีอารมณ์เดียว

1.4 จตุตถญาณ (ฉาน) มีองค์ประกอบ 2 คือ

1.4.1 เอกัคคตา

1.4.2 อุเบกขา

สุขเป็นเวทนาทำให้จิตไม่วางไปจากเวทนา จึงเปลี่ยนสุขเป็นอุเบกขา คนที่ทำจิตให้แน่วแน่ถึงขั้นจตุตถญาณ (ฉาน) แล้ว เรียกว่าได้ “รูปาวจรสมาบัติ” แล้ว

2. อรูปญาณ หรือ อรูปฉาน 4 ถ้าทำจิตให้ยิ่งขึ้นกว่าจตุตถญาณก็จะเข้าสู่อรูปญาณ 4 ซึ่งเป็นอรูปาวจรสมาบัติ คือ

2.1 อากาสัญญาขณนะ ญาณที่กำหนดอากาศเป็นอนันต์

2.2 วิญญาณัญญาขณนะ ญาณที่กำหนดวิญญาณเป็นอนันต์

2.3 อากิญจัญญาขณนะ ญาณที่กำหนดภาวะที่ไม่มีสิ่งใด ๆ

2.4 เนวสัณญานาสัณญาขณนะ ญาณที่กำหนดว่ามีสัณญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณญาก็ไม่ใช่

การเพียรพยายามบำเพ็ญสมาธิ โดยนำวิธีการใด ๆ มาใช้ก็ตาม เพื่อให้เกิดผลสำเร็จวิธีการเหล่านั้นเรียกว่า “สมถะ” สมถะล้วน ๆ ย่อมนำไปสู่ภาวะแห่งจิตที่เป็นสมาธิสูงสุดเพียงเนวสัณญานาสัณญาขณนะเท่านั้น

การที่จะทำให้จิตบรรลุถึงการดับทุกข์ หรือทำจิตให้บริสุทธิ์ถึงที่สุดได้นั้น จะต้องอาศัยปัญญาเข้ามาช่วยในการพิจารณาความจริง เรียกว่า “การเจริญวิปัสสนา” การเจริญวิปัสสนานั้นผล

ที่ได้คือ การเข้าถึงภาวะสมาธิที่ประณีตสูงสุด ได้แก่ ได้อีกขั้นหนึ่งเป็นขั้นที่ 9 เรียกว่า “สัญญาเวทิตนโรธ” หรือ “นิโรธสมาบัติ” เป็นภาวะที่สัญญาและเวทนาหยุดการปฏิบัติหน้าที่และมีปัญญาแจ่มชัดในจิตบริสุทธิ์ถึงที่สุด มีแต่ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ถึงที่สุด

พระพุทธศาสนาเน้นวิธีปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การสิ้นสุดแห่งกรรม โดยถือตามหลักกรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) หมายถึงการไม่ดำเนินไปในทางสุดโต่งสองสาย คือ กามสุขัลลิกานุโยค (การเกี่ยวข้องกับกามสุข) และอัตตakilมณานุโยค (การทำความลำบากเดือดร้อนให้แก่ตัวเอง) ซึ่งมัชฌิมาปฏิปทาตามที่แสดงมานี้หมายถึงการประพฤติปฏิบัติตนเองตามวิธีทางแห่งอริยมรรค ตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น

ปฏิจจนุปบาท

ตามทัศนะทางพุทธศาสนา ชีวิตเป็นกระบวนการทางกายและจิต ซึ่งเกิดขึ้นและดำเนินไปตามเหตุปัจจัย ครอบงำโดยเหตุปัจจัย กระบวนการชีวิตก็ดำเนินต่อไป หากเมื่อใดเหตุปัจจัยหมดสิ้นลง กระบวนการของชีวิตก็ดับสิ้นลงเช่นกัน เราเรียกกระบวนการเช่นนี้ว่า ปฏิจจนุปบาท

คำว่าปฏิจจนุปบาท แปลตามรูปศัพท์ว่า สิ่งที่อยู่ซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้น หมายถึง การเกิดขึ้นของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ย่อมมีปัจจัยต่าง ๆ ช่วยหนุนในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันไป ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบนั้น มิใช่เป็นเหตุหรือเป็นผลอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นทั้งตัวเหตุและตัวผล โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขว่ามันจะเป็นตัวเหตุเมื่อใด หรือจะเป็นตัวผลเมื่อใด ดังนั้นปัจจัยแต่ละตัวก็มีลักษณะสนับสนุนเกื้อกูล และต่อเนื่องเชื่อมโยงกันไปเป็นวงจร เมื่อสิ่งใดที่เราเรียกว่า เกิด ก็หมายถึงการประสมพร้อมของปัจจัยต่าง ๆ ในทางตรงกันข้าม เมื่อสิ่งใดที่เราเรียกว่าดับ หรือ สลาย ก็หมายถึง การแยกจากกันของปัจจัยต่าง ๆ

ในพระสูตรต้นตปิฎก สังขตตนิคาย นิทานวรรค อภิสมัยสังขตต์ พุทธวรรค สูตรที่ 1 พระพุทธเจ้าได้อธิบายถึงปฏิจจนุปบาทไว้ดังนี้ คือ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปฏิจจนุปบาทเป็นอย่างไร ?

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชราและมรณะ

โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นของกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เราเรียกว่าปฏิจสุมุขปาท

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาอันนั้นแหละดับด้วยวิราคะไม่เหลือ สังขารจึงดับเพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับสพายตนะจึงดับ เพราะสพายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชราและมรณะโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสและอุปายาสะจึงดับ ความดับของกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ (รุ่งเรือง บุญโยธส, 2527, หน้า 97)

ตามหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับหลักปฏิจสุมุขปาท อธิบายว่า ไม่มีอะไรหรือสิ่งใดเกิดขึ้นลอยๆ โดยปราศจากเหตุปัจจัย ไม่มีอะไร หรือสิ่งใดเกิดขึ้นจากอำนาจการคลบั่นดาลของทเวะหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทุกสิ่งเกิดขึ้นดำรงอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยทั้งสิ้น หากเราศึกษาและเข้าใจในหลักปฏิจสุมุขปาทอย่างแจ่มแจ้งแล้ว ก็จะเข้าใจหลักพุทธธรรมอื่นเช่น ไตรลักษณ์ หลักกรรมและนิพพานได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

องค์ประกอบของปฏิจสุมุขปาท

1. อวิชชา คือความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง เป็นภาวะของการขาดปัญญา ความไม่หยั่งรู้เหตุปัจจัย เช่น ไม่รู้แจ้งในเรื่องชีวิต คือไม่รู้ว่าจะไรคือทุกข์ อะไรคือเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรคือความดับทุกข์ และอะไรคือทางที่จะดำเนินไปสู่การดับทุกข์เป็นต้น
2. สังขาร คือความคิดปรุงแต่งที่จะแสดงเจตนาออกมาเป็นการกระทำ ถ้าปรุงแต่งให้คิดไปในทางดี เรียกว่ากุศลสังขาร ถ้าปรุงแต่งให้คิดไปในทางชั่ว เรียกว่า อกุศลสังขาร สรุปได้ว่าสังขาร ได้แก่กัมมและคุณธรรมนั่นเอง
3. วิญญาณ คือความรู้แจ้งอารมณ์ การรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมาจากทวารทั้ง 6 (อายตนะ 6) ดังนี้ คือ
  - 3.1 จักขุวิญญาณ คือ การรับรู้ทางตา
  - 3.2 โสตวิญาณ คือ การรับรู้ทางหู
  - 3.3 ฉานวิญาณ คือ การรับรู้ทางจมูก
  - 3.4 ชิวหาวิญาณ คือ การรับรู้ทางลิ้น
  - 3.5 กายวิญาณ คือ การรับรู้ทางกาย (สัมผัส)
  - 3.6 มโนวิญาณ คือ การรับรู้ทางใจ (สัมผัสอารมณ์)

4. นามรูป คือความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรมในความรู้สึกของบุคคล ภาวะที่ร่างกายและจิตใจทุกส่วนอยู่ในสภาพที่สอดคล้องและปฏิบัติหน้าที่เพื่อสนองตอบในแนวทางของวิญญานที่เกิดขึ้น ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและจิตใจที่เจริญหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของจิต

5. อายตนะ คือที่ต่อหรือที่เชื่อมโยง 6 อย่าง หมายถึงภาวะที่อายตนะเกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่โดยสอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ อายตนะมี 6 เรียกว่า อายตนะภายใน 6 ได้แก่ จักขุ (ตา) โสตะ (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย (ร่างกาย) มโน (ใจ) อายตนะภายใน 6 นี้ จับคู่กับอายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจ)

6. ผัสสะ คือการเชื่อมต่อความรู้สึกกับโลกภายนอก การรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์ต่าง ๆ อีกนัยหนึ่งผัสสะคือ การกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน 6 กับอายตนะภายนอก 6 ซึ่งจับคู่กัน คือ ตา-รูป หู-เสียง จมูก-กลิ่น ลิ้น-รส กาย-โผฏฐัพพะ ใจ-ธรรมารมณ์

7. เวทนา คือ ความรู้สึก หรือการเสวยอารมณ์ เวทนา เกิดจาก จักขุสัมผัส โสตะสัมผัส ฆานะสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส เรียกว่า เวทนา 6 หากแบ่งตามลักษณะจะแบ่งได้ 3 คือ สุข ทุกข์ และอทุกขมสุข หรือแบ่งเป็น 5 คือ สุข (ทางกาย) ทุกข์ (ทางกาย) โสมนัส (ทางใจ) โทมนัส (ทางใจ) และอุเบกขา

8. ตัณหา คือความอยาก ความต้องการ ความยินดี ความพอใจในอารมณ์ต่าง ๆ แบ่งตามอาการได้ 3 อย่าง คือ

8.1 กามตัณหา คือ ความทะยานอยากในสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง 5

8.2 ภวตัณหา คือ ความอยากให้คงอยู่ชั่ววันรันดร

8.3 วิภวตัณหา คือ ความอยากให้ดับสูญ

9. อุปาทาน คืออาการที่จิตเข้าไปยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ ความยึดติดในเวทนาที่ชอบและที่เกลียดชัง ภาวะที่ชีวิตอำนาจเวทนานั้นเข้ามาผูกพันกับตัว การตีค่ายึดถือภาวะความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ในแนวทางที่เสริมหรือสนองตอบตัณหาของตน

10. ภพ คือ ความมี ความเป็น ภพแบ่งได้ 3 คือ

10.1 กามภพ สัตว์ที่ยินดียึดถืออยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ก็มีกามภพอยู่ในใจ

10.2 รูปภพ เมื่อสัตว์ยึดถือรูปเป็นนิमित ก็เป็นรูปภพอยู่ในจิตใจ

10.3 อรูปภพ เมื่อสัตว์ยึดถืออรูปเป็นนิมิตร ก็เป็นอรูปภพอยู่ในจิตใจ

อีกนัยหนึ่งภพแบ่งได้ 2 คือ

กรรมภพ คือกระบวนการพฤติกรรมทั้งหมดที่แสดงออกเพื่อสนองตัณหาอุปาทาน

อุปนิสัยหนึ่ง คือภาวะแห่งชีวิตสำหรับตัวตน หรือตัวตนที่จะมีจะเป็นไปในรูปใดรูปหนึ่ง โดยสอดคล้องกับอุปาทาน และกระบวนการพฤติกรรมนั้น

11. ชาติ คือการเกิด การปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย การปรากฏของสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่นเป็นคน เป็นสัตว์ ผู้ชาย ผู้หญิง และปรากฏของสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่นชื่อเสียง เกียรติยศ สรรเสริญ นินทา เป็นต้น

12. ชรามรณะ คำว่า ชรา คือ ความเสื่อม อายุ ความห่อหมกอินทรีย์ คำว่า มรณะ คือ ความสลายแห่งชั้น ความขาดชีวิตินทรีย์ เมื่อนำคำทั้งสองมาต่อกันเป็น ชรามรณะ คือความเสื่อมกับความสลายแห่งธรรมต่าง ๆ

อีกนัยหนึ่ง ชรามรณะ มีความหมายว่า ความสำนึกในความขาด พลาด หรือพราก แห่งตัวตนจากภาวะชีวิตอื่นนั้น ความรู้สึกที่ตนถูกคุกคามด้วยความสูญสิ้น สลายหรือพลัดพราก กับชีวิตนั้น ๆ ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาผสมก็คือ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส พวงเข้า มาด้วยความรู้สึกคับแค้น ขัดข้อง ขุ่นมัว แห่งผากในใจ หดหู่ ซึมเซา กระทบกระวาย ไม่สมหวัง และทุกข์เวทนาต่าง ๆ สำหรับชรามรณะนี้ ก็ได้ให้หมายเอาเพียงความเสื่อม กับความสลายของ สิ่งที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่รวมไปถึงสิ่งทั้งปวงที่เป็นนามธรรมด้วย

องค์ประกอบของปฏิจสมุปบาท จะนับตั้งแต่วิชาถึงชรามรณะเท่านั้น ส่วนสุดท้าย คือ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นเพียงตัวประกอบ ซึ่งจะเกิดขึ้นกับบุคคลที่มี อาสวะกิเลสเท่านั้น เมื่อมีชรามรณะแล้วก็จะเป็นตัวการหมักหมมอาสวะกิเลส ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิด อวิชชาหมุนวนจรต่อไป

องค์ประกอบทั้ง 12 หัวข้อของปฏิจสมุปบาทที่กล่าวมาแล้ว ย่อมมีความสัมพันธ์ อิงอาศัยและสนับสนุนกัน เป็นปัจจัยสืบต่อกันไปเป็นรูปวงกลม ไม่มีต้น ไม่มีปลาย ไม่มีองค์ ประกอบตัวใดเป็นตัวเหตุเริ่มแรกสุด และแม้ปฏิจสมุปบาทแต่ละช่วงจะมีความสัมพันธ์ไปทุก ช่วง แต่ในทางปฏิบัติ ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นไปหรือดำเนินไปตามลำดับเสมอ บางครั้งอาจมีความ สัมพันธ์ข้ามช่วงก็ได้

สรุปความสำคัญของปฏิจสมุปบาทได้ดังนี้ คือ

1. เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงกฎธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งมีการไหลไปไม่หยุดนิ่ง มีเกิดในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลาง และแตกดับไปในที่สุด
2. เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงกฎธรรมดาของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์และ ไม่มีตัวตน
3. เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงกฎแห่งสังสารวัฏ คือวงจรแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะ อาสวะกิเลส กรรม วิบาก

4. เป็นหลักธรรมข้อใหญ่ที่ประมวลเอาความหมายแห่งธรรมทั้งหลายมารวมไว้

5. เป็นธรรมที่ว่าด้วยเรื่องชีวิตของมนุษย์ในขณะนี้และเดี๋ยวนี้ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2538, หน้า 129)

กรรมเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกระบวนการแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากการแยกส่วนในกระบวนการนั้นออกเป็น 3 วัฏฏะ คือ กิเลส กรรม และวิบาก หลักปัจจุสมุปบาทจะแสดงถึงกระบวนการทำกรรม และการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งแต่กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับ ถ้าเข้าใจปัจจุสมุปบาท ก็จะทำให้เข้าใจหลักกรรมชัดเจนไปด้วย

วัฏฏะ 3

หลักทางพุทธศาสนาได้แสดงธรรมไว้หมวดหนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการของเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดและสืบทอดกันไป นั่นคือ การเวียนว่ายตายเกิดแห่งชีวิต ที่เรียกว่า วัฏฏะ ซึ่งแปลว่าวน หรือ วงกลม วัฏฏะมี 3 อย่าง คือ

1. กิเลสวัฏฏะ คือ แรงผลักดันของกิเลส อันเป็นเหตุให้เกิดการกระทำต่าง ๆ กิเลสวัฏฏะได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

2. กัมมวัฏฏะ คือ การกระทำต่าง ๆ ที่มีเจตจำนงหรือเจตนา ซึ่งก่อให้เกิดผลต่อ ๆ ไป กัมมวัฏฏะได้แก่ สังขาร ภพ

3. วิปากวัฏฏะ คือ ความเป็นไปแห่งชีวิตอันเป็นผลมาจากการกระทำ หากทำดีผลก็จะออกมาดี หรือตอบสนองในทางดี หากทำชั่ว ผลก็จะตอบสนองในทางชั่ว วิปากวัฏฏะ ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า วัฏฏะ 3 นี้เป็นกระบวนการเวียนว่ายตายเกิดของชีวิต เป็นวงจรหมุนเวียนอยู่ตลอดไปตราบเท่าที่ยังมีเหตุปัจจัยเหลืออยู่ เช่น กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม เมื่อเกิดการกระทำเมื่อใด การกระทำนั้นก็ก่อให้เกิดผลตามมา เป็นกิเลส กรรม วิบาก วนกันไปไม่มีที่สิ้นสุด

โดยหลักการทั่วไปในการปฏิบัติเพื่อทำลายลูกโซ่แห่งชีวิต ซึ่งเป็นการตัดวงจรมิให้มีการสืบทอดหรือสนับสนุนปัจจัยอื่น เราควรจะทำลายหรือตัดลูกโซ่ช่วงที่เป็นกิเลส คือ อวิชชา ตัณหา และอุปาทานก่อน โดยเริ่มจากการทำลายตัวตัณหา เพราะเมื่อตัณหาน้อยหรือเบาบางลง อุปาทานก็น้อยและเบาบางลง จนสูญสิ้นไปด้วย

ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์และปฏิจสมุปบาทถือเป็นกฎธรรมชาติกฎเดียวกัน แต่แสดงคนละแง่หรือคนละแนวเพื่อให้เห็นความจริงอย่างเดียวกัน ไตรลักษณ์มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลายซึ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น โดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันตามหลักปฏิจสมุปบาท ส่วนหลักปฏิจสมุปบาทก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันเป็นกระแสจมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็น ไตรลักษณ์

องค์ประกอบของไตรลักษณ์มีดังนี้ คือ

อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงสภาพ ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป ความเปลี่ยนแปลงเป็นหลักความเป็นจริงที่ปรัชญาทุกแขนงและวิทยาศาสตร์ทุกสาขาค้นพบและเห็นพ้องต้องกัน เฮราคลิตัส นักปรัชญาชาวกรีกซึ่งมีชีวิตอยู่เมื่อประมาณ 450 ปีก่อนคริสตกาล ได้เห็นหลักอนิจจัง และได้กล่าวเป็นคำคมไว้ว่า "เราไม่สามารถกระโดดลงไปในสายน้ำเดียวกันได้เป็นครั้งที่สอง" เพราะกระแสน้ำย่อมไหลไปตลอดเวลา เมื่อเรากระโดดลงไปในกระแสน้ำนั้นเป็นครั้งที่สองนั้น น้ำจุดแรกที่เรากะโดดลงไปได้ไหลผ่านไปเสียแล้ว เมื่อเรากระโดดลงไปที่สอง เราจึงกระโดดลงไปในกระแสน้ำใหม่ (แสง จันทรงาม, 2526, หน้า 145)

ทุกขัง คือ ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผืน และขัดแย้ง เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริงหรือความพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากหรือไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

อนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง พุทธศาสนาริบายว่า ชีวิตร่างกายนี้ไม่ใช่ตัวเราของเรา มันเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและดำเนินไปตามเหตุตามปัจจัยเท่านั้น มนุษย์เข้าใจผิดจึงเข้าไปยึดถือด้วยอุปาทานว่าเป็นของเรา เมื่อยึดถือแล้ว ถ้าชีวิตร่างกายไม่เป็นไปตามที่ตนปรารถนาก็เกิดทุกข์

ตามหลักพุทธศาสนาเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่ไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา เช่นเมื่อมีเชื้อและไฟ การลุกไหม้ก็เกิดขึ้น เมื่อหมดเชื้อ การลุกไหม้ก็ดับ ความรู้สึกที่ว่ามิตัวตนคอยควบคุมเป็นกลไกอยู่นั้นเป็นการเข้าใจผิด นั่นคือ พุทธศาสนาปฏิเสธความมีตัวตนหรืออัตตานั้นเอง เมื่อเข้าใจหลักไตรลักษณ์ ก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างผู้รู้เท่าทันสภาวะ ไม่หลงไปตามภาพที่ถูกสร้างขึ้น ไม่เกิดทุกข์เกินสมควรในขณะที่เกิดความเสื่อมหรือสูญเสีย และช่วยไม่ให้เกิดความประมาทในเวลาที่กำลังเจริญก้าวหน้า

อาจกล่าวได้ว่าไตรลักษณ์เป็นเครื่องยืนยันความถูกต้องแท้จริงของหลักธรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะหลักกรรม และการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น เพราะสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน ความเป็นไปในรูปกระแสแห่งเหตุ ปัจจัยที่สัมพันธ์กันสืบต่อเนื่องอาศัยกันจึงเป็นไปได้ กรรมจึงมีได้ และความหลุดพ้นจึงมีได้เช่นกัน

แนวคิดเรื่องกรรมในศาสนาคริสต์ อินดู และเซน

1. ศาสนาคริสต์มีแนวคิดในเรื่องของกรรมคือ กรรมชั่วหรือบาปสามารถลบล้างได้ด้วยพิธีกรรมทางศาสนา 2 พิธีกรรม คือ การล้างบาปและสารภาพบาป เมื่อมีสมาชิกใหม่ในครอบครัวถือกำเนิดขึ้น บิดาและมารดาจะต้องนำเด็กคนนั้นไปเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่เรียกว่าพิธีรับศีลล้างบาป ทั้งนี้เพราะศาสนาคริสต์เชื่อว่าทุกคนมีบาป หรือกรรมชั่วติดตัวมาตั้งแต่เกิด ดังนั้นจึงควรชำระล้างให้หมดไปก่อนที่จะเริ่มดำเนินชีวิตใหม่ และทุกวันอาทิตย์ก่อนจะเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา คริสตศาสนิกชนจะต้องเข้าสารภาพบาปกับนักบวช หรือที่เรียกว่าบาทหลวง เพราะถือว่าเป็นผู้ที่สามารถส่งสารและรับสารจากพระเป็นเจ้าได้โดยตรง และเมื่อสารภาพแล้ว บาปนั้นก็จะหมดไปในที่สุด

จุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาคริสต์คือการได้กลับไปอยู่ร่วมกับพระเป็นเจ้าในสวรรค์ โดยปฏิบัติตามแนวคิดที่ว่าผู้ใดมีศรัทธามีความรักในพระเป็นเจ้าและเพื่อนบ้านอย่างจริงจัง ถึงแม้จะยังมีรัก โลภ โกรธ หลงอยู่ เมื่อตายไปแล้วก็สามารถไปอยู่ร่วมกับพระเป็นเจ้าได้ในสถานะที่เป็นตัวตนหรืออัตตาเดิมทุกประการ เพียงแต่ชีวิตในสวรรค์นั้นเป็นชีวิตนิรันดร แนวคิดเช่นนี้ต่างจากพุทธศาสนาที่จุดมุ่งหมายสูงสุดหรือนิพพานในพุทธศาสนาจะสามารถเข้าถึงได้ก็ต่อเมื่อปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 จนสามารถทำลายกิเลส ตัณหา อวิชชาลงจนหมดสิ้น นิพพานสามารถกระทำได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ เมื่อบุคคลใดเข้าถึงนิพพาน บุคคลนั้นจะไม่มีตัวตนหลงเหลืออยู่จัดได้ว่าเป็นอนัตตาอย่างสมบูรณ์

2. ศาสนาฮินดูพบแนวคิดเรื่องกรรมที่ปรากฏคือ แม้ว่ามนุษย์จะเป็นผู้กระทำความดี หรือกรรมชั่วด้วยตนเองก็ตาม แต่การให้ผลของกรรมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของเทพเจ้า เป็นสำคัญเช่น ถ้ามนุษย์ผู้นั้นเคยทำความดีไว้มากในอดีต เมื่อดึงคราตทุกขก็ได้ยากในปัจจุบัน การบวงสรวงอ่อนน้อมต่อเทพเจ้าจะทำให้กรรมดีนั้นส่งผลเร็วขึ้น

เนื่องจากศาสนาฮินดูเป็นศาสนาแบบเทวนิยม ดังนั้นการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาเทพเจ้าจึงไม่จัดว่าเป็นบาป และถ้าการฆ่านั้นสามารถทำให้เทพเจ้าพึงพอใจ แม้ว่าบุคคลจะทำบาปหนักที่สุดก็สามารถลบล้างบาปนั้นได้

ศาสนาฮินดูเชื่อว่าคนเราประกอบด้วยส่วนสำคัญสองส่วนคือร่างกาย และอตฺตมาหรืออาตมัน ซึ่งเป็นตัวตนแท้ เป็นอมตะไม่รู้จักตาย เมื่อร่างกายหยุดทำงาน อตฺตมาได้ตายตามแต่จะออกจากร่างไปเข้าร่างใหม่ เกิดในภพใหม่ เหมือนคนถอดเสื้อตัวเก่าทิ้ง ใส่เสื้อตัวใหม่ หรือเหมือนคนออกจากเรือนหลังเก่าไปอยู่เรือนหลังใหม่ แต่เดิมทีนั้นอตฺตมาเป็นหนึ่งเดียวกับปรมาตมัน แต่ที่แยกออกมาเวียนว่ายตายเกิดก็เพราะคนมี อวิชชา คือความไม่รู้ความจริงว่าตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรมาตมัน เมื่ออตฺตมาบรรลุถึงโมกษะ จะกลายเป็นหนึ่งเดียวกับปรมาตมัน เหมือนเมล็ดพันธ์ที่หล่นลงไปสู่มหาสมุทร แล้วกลายเป็นน้ำแผ่นดินเดียวกัน แนวคิดเช่นนี้ทางพุทธศาสนาเรียกว่า สัสสตทิกฺขุ จัดเป็นมิจฉาทิกฺขุชนิดหนึ่ง (แสง จันทรงาม, 2526, หน้า 128)

3. ศาสนาเซน พบว่า มีแนวคิดเรื่องกรรมปรากฏคือ ศาสนาเซนเชื่อว่าสุขทุกข์ที่มนุษย์ได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ ล้วนเป็นผลแห่งกรรมในชาติก่อนทั้งสิ้น คนธรรมดาไม่มีทางหลีกเลี่ยง ผลกรรมเก่าได้และต้องชดใช้ไปจนกว่าจะหมด วิธีเดียวที่จะพ้นจากกรรมเก่าคือ การทรมานร่างกายให้ลำบากโดยวิธีต่าง ๆ เช่น นอนหรือนั่งบนหนามแหลม เอาตัวขังไฟ เอาเข็มแทงตัว ยืนขาเดียวตลอดปี อดอาหาร ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อทำลายกรรมเก่าให้หมดสิ้นและห้ามมิให้กรรมใหม่เกิดขึ้นอีก

ศาสนาเซนเชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกคือร่างกาย ส่วนที่สองคือชีวะ ร่างกายเป็นสสารที่มีการเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย แต่ชีวะเป็นอมตะ แม้ว่ามนุษย์จะตายไปชีวะก็จะแสวงหาที่เกิดใหม่ แต่ชีวะในที่นี้ไม่เหมือนกับอาตมันในศาสนาพราหมณ์คือ ชีวะมีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีผู้สร้าง แต่อาตมันในทรรสนะของศาสนาพราหมณ์มีผู้สร้าง อาตมันเกิดจากพรหมัน หรือเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน หนทางที่จะเข้าสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันได้นั้นในคัมภีร์ภควัดคีตากล่าวไว้ว่าต้องกระทำความดี คือกระทำตามหน้าที่ของตนและไม่เห็นแก่ตัว (พระมหาพิเชษฐ ธีรวิโส, 2534, หน้า 61)

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเรื่องกรรมตามทรรสนะอุจเจททิกฺขุ ที่เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้เกิดจากกรรมแต่มาจากสสารหรือเป็นผลิตผลของสสารเช่นเดียวกัน ดังนั้นการกระทำต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามล้วนเป็นภาพปรากฏการณ์ของสสาร เมื่อมนุษย์ตายไปก็เป็นอันจบสิ้น การตายเป็นจุดมุ่งหมายสุดท้ายของชีวิต มนุษย์ตายแล้วขาดสูญ ทรรสนะนี้ได้แก่ปรัชญาสสารนิยมหรือวัตถุนิยม เช่น

ทรรสนะปรัชญาจรวาก ทรรสนะนี้เชื่อว่าภายในตัวมนุษย์เป็นผลรวมของวัตถุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สิ่งทีเรียกว่าจิตหรือวิญญาณ เป็นผลิตผลของวัตถุอย่างหนึ่ง ร่างกายและจิตใจจึงเป็นฐานะของวัตถุธาตุทั้ง 4 เมื่อคนเราตายไปกรรมที่เคยกระทำไว้ถือว่าจบสิ้น จรวากเชื่อว่าวัตถุเหล่านั้นมีอยู่จริง ส่วนจิตเป็นผลิตผลของวัตถุ ปรัชญาจรวากมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธินิโกลายัต ทางพุทธศาสนาเรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค

พรรณชนะปรัชญาอชิตเกสภัมพล พรรชนะนี้เห็นว่ามนุษย์ตายแล้วขาดสูญ เมื่อคนเราตายแล้วชีวิตย่อมจบสิ้น ไม่มีการเกิดใหม่ มนุษย์เป็นเพียงกลุ่มสสารก้อนหนึ่ง เมื่อตายสสารที่ประกอบกันนั้นก็แตกสลายออกจากกัน ผลของกรรมดีกรรมชั่วที่กระทำมาข้อมสูญเปล่าหรือขาดสูญด้วยเช่นกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิรวรรณ ชินะโชติ (2527) ได้ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกรรมในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู พบว่า ในพุทธศาสนา กรรมเป็นกฎธรรมชาติที่ไม่มีใครควบคุมหรือบังคับทำให้เป็นไป ต่างจากศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้บันดาลให้สรรพสิ่งเกิดขึ้นแล้วควบคุมให้เป็นไปตามอำนาจ

ปรีชา คุณาวุฒิ (2521) ได้ศึกษาพุทธปรัชญาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม พบว่ากรรมเป็นกฎสากล เมื่อทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับผลกรรมนั้นอย่างเหมาะสม แต่เราก็สามารถสร้างสรรค์ชีวิตของเราใหม่ได้ภายใต้กฎแห่งกรรม

พระมหาประวิตร ปริบุญโญ (2544) ได้ศึกษามโนทัศน์เกี่ยวกับภพภูมิในพุทธศาสนา พบว่า พุทธศาสนาปฏิเสธเรื่องตายแล้วสูญ เมื่อมีการกระทำ ต้องมีผลของการกระทำ ดังนั้นกรรมจึงเป็นเหตุเป็นผลแห่งการเวียนว่ายตายเกิดและการสร้างภพภูมิต่อไป

พระมหาประสक्ति์ อคฺคฺปนฺน โย (2541) ได้ศึกษาความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบันพบว่า ความเป็นไปทั้งหลายในชีวิตมนุษย์เป็นไปเพราะกรรมหรือการกระทำของมนุษย์มากกว่าที่จะถือว่าเป็นไปตามอำนาจของดวงดาวตามโหราศาสตร์หรือตามอำนาจของพรหมลิขิต

พระมหาพิเชษฐ ธีรวุโธ (2534) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธศาสนาปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันพบว่าชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งปวงอยู่ภายใต้กรรมลิขิตของตนเอง คือกระทำเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น สังสารวัฏเกิดจากกรรมดีและกรรมชั่วหมุนขึ้นลงตามอำนาจแห่งกรรม จิตวิญญาณที่ไปเกิดใหม่ ย่อมอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือมีลักษณะเกิดดับอยู่ตลอดเวลา และจะถือว่าจิตเป็นดวงเดียวกันก็ไม่ใช่ จะต่างกันก็ไม่ใช่

พระอุทัย จิรธมฺโม (2534) ได้ศึกษาพรรณษาเรื่องกรรมในพุทธศาสนาเถรวาทและปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน พบว่า กรรมคือการกระทำที่ออกมาจากเจตนาเดิมที่อยู่ใต้อิทธิบาท ๓ คือ กิเลส ตัณหา ทำให้จิตเศร้าหมอง และเมื่อมารับอารมณ์ใหม่ในปัจจุบันก็สนับสนุนกรรมและกิเลสให้ปรากฏขึ้นใหม่และเก็บสะสมต่อไป บุคคลที่มีชีวิตดำเนินไปในขณะนี้ส่วนหนึ่ง

มาจากผลกรรมที่ทำไว้แล้ว อีกส่วนหนึ่งมาจากกรรมที่ทำในปัจจุบัน กรรมจะไม่สูญหายไปไหน แม้ว่าจะทำมาเล็กน้อยหรือนานเพียงใด มันจะติดตามตัวเราไปเหมือนเงา เมื่อได้โอกาสก็จะให้ผลตอบแทนที่หรืออาจจะกลายเป็นอโหสิกรรมได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัย

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University